

נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל
Związek Krakowian w Izraelu
Association of Cracowians in Israel

כתיבה, עריכה והבאה לדפוס: לילי הבר
רח' הנוריות 31, הרצליה, 4672630
cracowassociation@gmail.com
טלפון: 09-9579540, פקס: 054-4436366
www.cracow.org.il
www.facebook.com/groups/cracowassociation
בנק איגוד סניף 079 חשבון 2167/89

גליון 188 אוקטובר 2022 תשרי-חשוון תשפ"ג

בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

80 שנים לגירוש אוקטובר 1942

27 באוקטובר 1942. בגטו קרקוב התפשטה שמועה על "אקציה" מתוכננת. האנשים התחילו להתכונן לבאות. אחוזי אימה התחילו האנשים להכין מקומות מחבוא. מרתפים, עליות גג, מחסנים, מקומות מוזרים, חורים עלובים. רבים ברחו באותו יום לעיר על מנת לשהות אצל מכרים עד חלוף הזעם, ולחזור לגטו כאשר יירגעו הרוחות. בגטו שורר דיכאון בכל.

בשעה שמונה בערב נודע מפי החוזרים מן העבודה ומפי אנשי ה"משטרה הכחולה" שפלוגת "זונדרדינסט" חמושה צועדת ברחובות קרקוב לכיוון הגטו. בלילה יוצאת פקודה שלמחרת עם שחר על כל העובדים להתייצב ליד בניין ה"יודנראט" ולהסתדר בקבוצות לפי מקומות העבודה. ליל אימים עובר על הגטו. איש אינו עוצם עין.

28 באוקטובר. יום יפה. השמים בהירים ללא ענן. לפני שער הגטו מסתדרות קבוצות העובדים ליציאה מאורגנת לעבודה. קבוצות העבודה עוזבות את הגטו. לתוך החומות

נכנסים כוחות גדולים חמושים של ה"זונדרדינסט". נעמדים בשתי שורות בכיכר זגודה. מכונות הירייה שלהם מוכנות לפעולה. דוחפים את היהודים שבכיכר "השילוחים" במכות מגבלים ובקתות רובים, בשאגות ובצריחות, בריצה לכיכר. בגטו שומעים יריות. הקורבנות הראשונים של ה"אקציה" של אוקטובר נופלים חלל. ההמון בכיכר מתעצם מרגע לרגע. גיהנום. המחזה אינו ניתן לתיאור בשפת אנוש.

בכיכר עמלים בחריצות קציני גסטפו ו-ס.ס. בידיהם שוטים, מקלות או מוטות ברזל. הכלים תואמים את גולגלת המת שעל כובעיהם. בכלים אלה הם רוצצים ראשים ומכים באנשים העובדים בהמון. אין הם מבדילים בגיל ובמין.

מעריכים, כי במהלך ה"אקציה" הזאת נרצחו ברחובות הגטו מאות יהודים ומעל 6,000 נפשות, כולל ילדים, חולים וזקנים, נשלחו למחנה ההשמדה בלז'ץ.

יהי זכרם ברוך!

קבוצת חוקרים, בראשותה של ד"ר אליציה יארקובסקה מהאוניברסיטה היגלונית, מבצעת פרוייקט בין-תחומי בנושא: "דרכים להישרדות. ניתוח השוואתי של מסלולי החיים הנשכחים של יהודי קרקוב (1939-1945)". בעזרת חומרי ארכיון מכין צוות החוקרים מאגר מידע על מקומות המגורים, דרכי המילוט והמחבוא של יהודי קרקוב בפולין הכבושה. באמצעות ניתוחים קרטוגרפיים וסטטיסטיים יוכנו מפות דיגיטליות שיכללו מידע על המסלולים של יהודי קרקוב ותהיה אפשרות לחפש מידע ספציפי על אנשים ומשפחות.

מי שיש בידו חומר הקשור להיסטוריה של יהודי קרקוב ומוכן להשתתף בפרוייקט או לשתף מידע על גורל קרוביו במהלך המלחמה מתבקש לפנות למערכת.

העוזב את חומות הגטו - דינו מיתה. היוצא לרחוב בלי סרט כחול-לבן על זרועו הימנית - עונשו מיתה. המנסה להעלים את מוצאו היהודי - דינו נחרץ; הנכנס לחשמלית, המנסה לנסוע במרכבה, רכבת, מכונית - אחת דתו למות. לא הצטרפת להיות מהפכן, כדי לחשוש מפני עונש המוות. די היה בכך שהנך מה שהנך, דיו רק צעד מקרי אחד, כדי לנפול בפה הטמון לך בערמת אכזרים, לך - היהודי.

בגטו ניתן לך רק לגווע או לחכות באפס-מעשה לגירוש שסופו כליון אי-שם בתאי הגזים. מי שרצה לפעול דבר-מה היה מוכרח לעזוב את הגטו - וכאן צפוי היה לקשה במלחמות.

כל-כך קל היה לומר: ברחו מפני הגירוש! אבל כיצד נמלטים מבין גדרות-התיל המוקפות שומרים? כיצד עושים את הפסיעה הראשונה ברחוב החופשי? רק יראו את הסרט על זרועך - וכבר מזומן לך כדור הרוצחים. אם תעמוד להסיר את הסרט הזה, מיד ירגישו בכך ויסגירוך לידי המשטרה. גם אם תסיר את הסרט בהיחבא, במסתרי השער האפל, גם אם יעלה בידך לשנות את תדמיתך, תמצא תמיד העין אשר תבחין בך, כי נכנסת לשער הבית כיהודי ועזבת אותו - כ... כמי למשל? עזבת אותו כמי? גם אם שבעים ושבע פעמים הצלחת להסיר את הסרט, לא חדלת מהיות אתה. נשארתי, פשוט, יהודי בלי סרט. על היהודי שבך העידו - כל תנועה לא-שקטה, כל צעד לא בטוח, כפיפות הגב שלך העידה כי עול שעבוד עומס אתה, מבט עיניך כשל חיה נרדפת היה, כל חזותך טבועה היתה בחותם הגטו.

גוסטה דוידזון, מתוך: "יומנה של יוסטינה", תשל"ח

נתיב הזיכרון בגטו קרקוב

הגטו של קרקוב הוקם בחלק מרובע פודגורז'ה שעל הגדה הדרום-מזרחית של הויסלה. כל היהודים שקיבלו אישור להשאר בעיר אולצו לעבור לתחומי הגטו עד ה-21 במרץ 1942, והצטופפו בשטח של 30 רחובות, כ-320 בתים רובם ישנים ובני קומה אחת, ובהם 3,167 חדרים. בסך הכל בשטח של כ-2.4 קמ"ר נדחסו כ-20,000 יהודים: דירה אחת לכל 4 משפחות, חלון אחד לכל שלושה אנשים.

אל הגטו הובילו 4 שערים שבהם שמרו גרמנים ופולנים ומבפנים שמרו שומרים יהודים; בגטו פעלו מספר מוסדות ציבוריים, כמו לשכת העבודה, ארבעה בתי חולים, מעון ילדים, משרדי ה"מועצה היהודית" ועוד.

שערי הגטו:

שער מספר 1 - פינת כיכר פודגורסקי ו-לימנובסקיגו (Rynek Podgórski & Limanowskiego): שער הכניסה והיציאה הראשי מהגטו. השער נבנה לרוחב כל הרחוב, היה דו-מסלולי, ואפשר כניסה ויציאה של כלי רכב. בקצהו העליון, שהיה בצורת מצבות, נכתב באותיות עבריות ביידיש "ידישער וויינבאצירק" (=רובע מגורים ליהודים). מימינו היה שער נמוך יותר למעבר הולכי רגל ובצמוד לו ביתן שמירה.

מרדכי גבירטיג והצייר אברהם נוימן.

סרגובה (Targowa) מס' 6: כאן שכן מפעל "ספקטרום" שמנהלו, פליקס דז'יובה, סייע ככל יכולתו ליהודים תושבי הגטו, ועל פעילותו זו זכה בתואר "חסיד אומות העולם".

פינת רחובות יוזפינסקה ו-קרקוסה (Józefińska & Karakusa) מס' 17: משכנו של "מעון יום לילדי עובדים" בו טופלו הילדים בעת שאמותיהן היו בעבודה. ביום חיסול הגטו, ב-13 במרץ 1943, רצחו הגרמנים את כל הילדים ששהו במעון.

יוזפינסקה (Józefińska) מס' 10: משכנה של לשכת העבודה (Arbeitsamt) שהפנתה יהודים לעבודות כפייה, העניקה אישורי עבודה ורשמה מובטלים. המנהל, אדלברט שפסי, נאסר על ידי הגרמנים ביוני 1942 לאחר שחילץ כמה עשרות יהודים משילוחם למוות בבלז'.

יוזפינסקה (Józefińska) מס' 12: בית חולים לחולים כרוניים ולמחלימים, שהוקם ביוזמתם של ד"ר יוליאן אלכסנדרוביץ וד"ר ברנרד ברנשטיין.

יוזפינסקה (Józefińska) מס' 13: הדירה בקומת הקרקע, דירת משפחת לוסיגרטן, שימשה, בשנים 1943-1942, לשכת קשר של חברי ארגון היהודי הלוחם (אי"ל). הפעולה הנודעת ביותר של הארגון היתה הפשיטה על בית הקפה ציגנריה בשוק, ב-22 בדצמבר 1942.

יוזפינסקה (Józefińska) מספר 14 פינת רחוב וונגירסקה (Węsierska) מס' 18: בבניין זה שכן, בשנים 1941-1943, בית חולים של הקהילה היהודית ובו 120 מיטות. לפני המלחמה היה בית החולים היהודי ברחוב סקבינסקה 8. עם חיסול הגטו במרץ 1943 נרצחו כל החולים המאושפזים, מספר רופאים ובני משפחות.

יוזפינסקה (Józefińska) מס' 15: מקום מפגש של צעירים, חברי קבוצות נוער, בהנהגתו של אברהם ליבוביץ (לאבאן).

(המשך בעמוד הבא)

שער מספר 2 - לבובסקה (Lwowska) במעבר לכיוון רחוב לימנובסקיגו (Limanowskiego) 62: שער שיועד לכלי רכב.

שער מספר 3 - צומת רחובות יוזפינסקה ורחוב לבובסקה (Lwowska & Józefińska): דרך שער זה הריצו הגרמנים את הנדונים לשילוח אל תחנת הרכבת ומשם הוסעו למותם בבלז'.

שער מספר 4 - צומת רחובות נה זייזדיה-קוצ'ק-כיכר זגודי (Plac Zgody - Kącik - Na Zjeździe): שער לכניסה ויציאה מהגטו, רוב המועסקים מחוץ לגטו הובלו דרך שער זה.

מוסדות:

פינת רחובות יאנובה וולה מספר 13 ודאברובקי מספר 4 (Janowa Wola & Dąbrówki): ב-5 ביוני 1942 נורו ונרצחו במקום מספר יהודים מבוגרים שנועדו להשלח בטרנספורט למחנה המוות בלז'ץ, ביניהם היו המשורר

נתיב הזיכרון בגטו קרקוב (המשך)

יוזפינסקה (Józefińska) מס' 18:
משרדי "עזרה הדדית יהודית"
בניהולו של ד"ר מיכאל וייכרט.

יוזפינסקה (Józefińska) מס' 35:
מעון ("בורסה") ליתומים יהודיים,
חוסל באקציה של 28 באוקטובר 1942.

כיכר זגודי (Plac Zgody): כיכר
השילוחים ("אומשלגפלץ") - בכיכר

רוכזו היהודים לקראת שילוחם
לגירוש ולמחנות ריכוז.

כיכר זגודי (Plac Zgody) מס' 3:
עם צמצום שטח הגטו, לאחר
האקציה של אוקטובר 1943,
הועבר בית החולים למחלות
זיהומיות, ששכן קודם ברחוב
רקבה 30, לבניין זה. ביום חיסול
הגטו, 13 במרץ 1943, נרצחו כל
החולים המאושפזים, ובחצר
שמו בית החולים נרצחו באותו יום
קבוצות אנשים שהובלו למקום
מכיכר זגודי.

כיכר פודגורסקי (Rynek Podgorski) מס' 1: מקום מושבה
של "המועצה היהודית" (היודנראט).
תפקידה של המועצה היה לנסות
ולספק את הצרכים הבסיסיים של
יהודי הגטו, אך נאלצה לציית
לגזרות הגרמנים ולהבטיח את
ביצועם המלא.

כיכר פודגורסקי (Rynek Podgorski) מס' 3: כאן היה מפעל
הטקסטיל של יוליוס מדריץ',
שהעסיק רבים מיהודי הגטו.

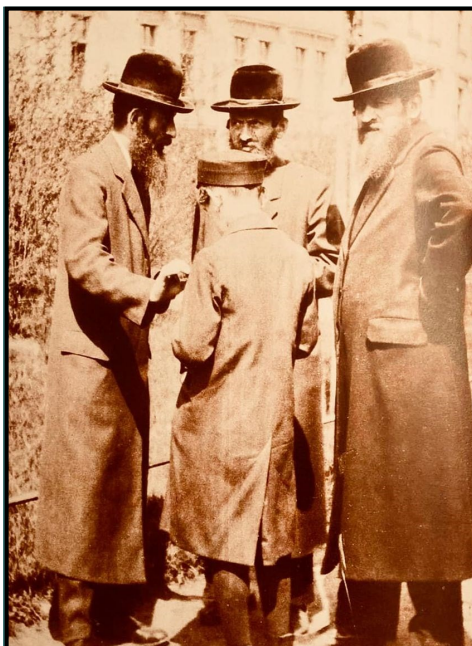
לימנובסקיגו (Limanowskiego) מס' 15a: משכנו של הבית אבות
היהודי שהוקם ביוזמתו של יעקב
קרנץ. באקציה שנערכה בחודש
אוקטובר 1942 חוסל המקום ויושבי
ועובדיו נרצחו.

קרקוסה (Krakusa) בשטח זה

עמד, באותם ימים אפלים, מפעל
"אופטימה" (לפני המלחמה היה זה
מפעל לייצור שוקולד), וכאן היו
מקבצים את האנשים אשר נשלחו
למחנות ההשמדה.

רקבה (Rękawka) מס' 30: כאן
שכן לפני המלחמה "תלמוד תורה"
ובשנת 1940 היה זה משכנו של בית
החולים למחלות זיהומיות ומדבקות
שהוקם ביוזמתו של ד"ר אלכסנדר
ביברשטיין. הגרמנים חששו להכנס
למקום, פן ידבקו, ולפיכך הוחבאו
במקום ספרי תורה ומסמכי
הקהילה. אחרי גירוש יוני 1942 פונה
המבנה ובית החולים למחלות
זיהומיות הועבר לכיכר זגודי 3.

אופנת קרקוב לעומת אופנת וורשה

חיים יצחקי מבהיר בקשר לתמונה שמשמאל ואשר צולמה בין שתי
מלחמות העולם אי שם בשדרות דיטלה: "

שלושת המבוגרים חובשים מגבעות (קאפילוטשען), בניגוד לנער הצעיר
שחובש סוג של קסקט שמכונה ביידיש 'דאטשיקעל'.

מתוך שימת לב זו ניתן לזהות שמדובר בתמונה מקרקוב ולא מוורשה.
בוורשה למשל, כולם, גם המבוגרים, חבשו דאטשישק. רק הרבנים
והאישים החשובים חבשו מגבעות. בקרקוב לעומת זאת המבוגרים
חבשו כולם מגבעות.

נדמה לי שבני קרקוב הרגישו חשובים ואציליים יותר מבני וורשה.

ויש עוד הבדלים, בוורשה רק הרבנים והאדמו"רים חבשו בשבתות
שטריימלים או ספודיקים. בקרקוב לעומת זאת כל הגברים הנשואים
חבשו שטריימלך לכבוד שבת. "

מסתבר שאופנה היא עניין גיאוגרפי.

מסמכים על אוסקר שינדלר בארכיון העם היהודי

בחודשים ספטמבר-אוקטובר 1944 החלו הגרמנים לחסל את מחנה פלשוב וכ-20,000 אסירים יהודים מהמחנה נשלחו למחנות השמדה. באותם ימים הצליח שינדלר להעתיק את מפעליו "החיוניים" לרייך, על כל עובדיו היהודים, 801 גברים ו-297 נשים, לברניליץ.

אוסקר שינדלר חרות בזיכרון כאדם שהציל אלפי יהודים מהתופת הנאצית, חלקם נשלפו מאושוויץ. אך עבור קומץ שורדים, האדם שקיבל אות חסיד אומות עולם והונצח בסרט זוכה אוסקר, היה זה שגזל את רכושם. מסמכים שנמצאו בארכיון העם היהודי של הספרייה הלאומית שופכים אור על הצד האחר של התעשיין הגרמני חבר המפלגה הנאצית, ועל המאמצים של הקהילה היהודית לסייע לו גם אם זה בא על חשבונם של יהודים אחרים.

על פי כתבתו של איתי אילנאי בדיעות אחרונות מ-26.1.2021

המפלגה הנאצית בכדי לעשוק יהודים מחד ולהושיעם מאידך, ומחדדים את השאלה האם המטרה מקדשת את האמצעים. "הרי באופן פרדוקסלי", מסביר ברגדליה. "דווקא העובדה ששינדלר היה בשר מבשרה של המכונה הנאצית היא שסייעה לו להציל יהודים כה רבים".

"בניגוד לרוב השורדים, כל שיחה עם סבא שלי הגיעה כמעט מיד לשואה", אומר ניב קידר, נכדו של נתן וורצל. "על הסצנה של שוטרי הגסטפו שמגיעים ומרביצים לו הוא דיבר הרבה. זה היה טראומטי עבורו". "שינדלר רצה להיות בעלים של מפעל הוא הביא אנשי משטרה ואילץ את סבא שלי לחתום על מסמך שהוא מוכר את בית החרושת, בצורה מאוד אלימה ומשפילה. על זה סבא שלי מאוד כעס ונטר טינה, ועוד יותר הוא כעס על כך ששינדלר הפך להיות סוג של גיבור".

ואכן בהמשך שינה שינדלר לכאורה את עורו. תוך סיכון עצמי, ובעוד הוא מערים על הנאצים, הצליח להציל מהשמדה את עובדיו היהודים, ובהם כאלו שהגיעו לאושוויץ. המוסדות היהודיים ידעו להעריך את מעשיו של שינדלר. לאחר המלחמה הוא חזר עם אשתו לגרמניה, שם נתמך כלכלית בידי הג'וינט. לשינדלר ולידידיו היהודים היה ברור שאסור לו להישאר בגרמניה, מחשש שיעמוד למשפט כפושע נאצי.

(המשך בעמוד הבא)

Brigada de Nuremberg 122120

1376

21.2.1954

Asociación Filantrópica Israelita, BUENOS AIRES

Sir,

We ask you herewith kindly to help us in finding the address of the German Oskar Schindler. During the years of the German Occupation of Poland this German forced Nathan Wurzel, who is now a member of our Settlement, to sell to him his factory for a small fraction of its real value. To enable us to claim for damages, we have to know his address first. According to information from reliable sources he is in Argentina and, according to rumours, he is a business-partner of Mr. Maurice Horwitz, a Jew from Krakow in Poland.

We would be very thankful to you, if you could undertake the necessary steps in order to find the German's and Mr. Horwitz's address.

Thanking you in advance for the trouble you are taking, we are,

Sincerely yours,

The Secretary
Givat Brenner

Recibida: 28 MAR 1954

Cana N° 117.094... 5 ABR 1954

Archivo

מכתב מגבעת ברנו בבקשה לאתר את שינדלר

במהלך חודשי האביב של 1954 חצתה מעטפה את האוקיינוס האטלנטי. היא שוגרה מקיבוץ גבעת ברנר שבישראל אל בואנוס איירס, בירת ארגנטינה. בתוך המעטפה הונח מכתב קצר, כמה שורות בסך הכל, שמאחוריו מסתתר סיפור יוצא דופן. כזה שאפשר לעשות ממנו סרט: "אדון נכבד, אנו מבקשים בזאת כי תואיל בטובך לסייע לנו באיתור כתובתו של הגרמני אוסקר שינדלר. במהלך הכיבוש הגרמני של פולין, אותו גרמני אילץ את נתן וורצל למכור לו את בית החרושת שלו, עבור סכום זעום שלא שיקף את ערכו האמיתי. על מנת שנוכל לתבוע אותו בבית המשפט, עלינו להשיג את כתובתו העדכנית... תודה מראש וסליחה על ההטרדה".

הכותב הוא נתן וורצל (בהמשך עיברת את שמו לניסן קידר), יהודי פולני, שבי-1939 היה בעליו של מפעל לייצור אמיל. בוקר אחד התייצב בפתח המפעל תעשיין ומרגל גרמני, שהיה חבר המפלגה הנאצית. קראו לו אוסקר שינדלר. שינדלר הציע לרכוש את מפעל האמיל בפרוטות, ולאחר שוורצל סירב, חזר שינדלר עם ידידיו מהגסטפו. הבריונים הגרמנים הכו את וורצל נמרצות, ואילצו אותו לחתום על מסמך העברת בעלות. [...]

השתלטותו האלימה והמכוערת של שינדלר על המפעל של וורצל, הייתה לאנקדוטה היסטורית נשכחת. היא נמחקה בזרם הכבוד והתהילה ששטף את שינדלר, כמי שנחקק בדברי הימים כמציל יהודים טוב לב. אלא שבעת, נשלפת האנקדוטה הזו מן האוב. מכתב התחנונים של וורצל לבואנוס איירס אותר לאחרונה בארכיון העם היהודי בספרייה הלאומית, יחד עם מסמכים נוספים המתפרסמים כאן לראשונה. המסמכים הללו, במקור מתוך ארכיון הארגון היהודי הארגנטינאי סופרטימיס שסייע להגירת יהודים לארגנטינה, מסייעים לשרטט מחדש את דמותו רבת-הפנים של שינדלר: מצד אחד איש עסקים ערמומי וציני, שניצל את המלחמה בכדי למלא את כיסיו ולא היסס לרמוס יהודים אומללים כמו וורצל; ומצד שני גיבור שזכה להערכה ולתמיכה עצומה מידי העם היהודי ומוסדותיו. כך, למשל, חושפים המסמכים כיצד הג'וינט והקהילה היהודית בבואנוס איירס יצאו מגדרם בכדי לסייע לשינדלר ולבני משפחתו להימלט מאירופה לאחר המלחמה ולהיקלט בארגנטינה, בין היתר על חשבון יהודים.

"המקרה של שינדלר מלמד על המורכבות הרבה משני צדדיה", אומר ד"ר יוחאי ברגדליה, מנהל הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי. "בעוד וורצל זועק על העוול שנעשה לו, הניצולים וארגונים יהודיים פעלו ללא לאות להכיר לשינדלר תודה על פועלו".

המסמכים חושפים נדבך נוסף. 76 שנים לאחר תום השואה הם מאירים באור חדש את השטחים האפורים בדמותו של שינדלר, מי שידע לנצל את קשריו עם

מסמכים על אוסקר שינדלר בארכיון העם היהודי (המשך)

ל"נאצי שהחליף את עורו". הם אף איימו לעקור את העץ שייטע שינדלר בשדרת חסידי אומות העולם, ולבסוף הטקס החגיגי בוטל. ההכרה הסופית בשינדלר כחסיד אומות עולם התרחשה ב־1993, 20 שנה אחרי מותו ובמקביל ליציאת הסרט שעשה עליו ספילברג. ברקע האירועים הדרמטיים סביב הטקס ב־1962, החליט וורצל לנטוש את המערכה המשפטית נגד שינדלר. "עניין זה עובר את כל גבולות יכולתי לשלוט בעצמי", הסביר. "כתוצאה מכך נתקבלה החלטה נמרצת במשפחתנו לשכוח כל מה שהיה".

אז מי היה שינדלר? אנטישמי אנוכי ורודף בצע, או אלטרואיסט שהיה מוכן לסכן את נפשו עבור אחרים? ואולי היה גם זה וגם זה?

עד יום מותו האמין וורצל ששינדלר מעולם לא השתנה. שמהתחלה ועד הסוף הוא היה איש ערמומי שראה את הנולד, ודאג כל הזמן רק לעצמו. "סבא אמר ששינדלר הריח שהמלחמה הולכת לכיוון מסוים, ושהוא צריך להשיג לעצמו תעודת ביטוח", אומר הנכד קידר, מורה להיסטוריה ובעל תודעה היסטורית עמוקה. "כלומר סבא האמין שלא היה דיסוננס בדמותו של שינדלר. הוא היה נבל מההתחלה ועד הסוף".

"שהוא היה אישיות מאוד מורכבת ובעייתית, ושם הוא היה איש מן השורה הוא כנראה לא היה מציל כל כך הרבה יהודים. מהסיפור שאני מספר לעצמי, אני חושב שבשלב מסוים שינדלר אפילו התאהב במעשה ההצלה. הוא עשה דברים גדולים, הוציא יהודים מתוך אושוויץ. כמורה להיסטוריה, בדברים האלה אני מעדיף להסתכל פחות על המניע ויותר על התוצאה. באותה תקופה, הלוואי שהיו לנו עוד כמה נבלים נהנתנים כמו שינדלר".

באינטרנט, בדף על אברהם בנקייר, יש גירסה אחרת: אברהם בנקייר (5 במאי 1895 - 1956) היה איש עסקים וניצול שואה פולני שסייע לאוסקר שינדלר בפעילות ההצלה שלו ועבד כמנהל המפעל שלו. בנקייר נולד בקרקוב למשפחה יהודית שומרת מצוות. לפני מלחמת העולם השנייה, בנקייר היה אחד מבעלי מפעל רקורד בע"מ ברחוב ליפובה בקרקוב, שעליו השתלט אוסקר שינדלר במהלך הכיבוש הנאצי של פולין. לאחר מכן העסיק שינדלר את בנקייר כדי לנהל את המפעל, ששמו שונה ל-Deutsche Emailwarenfabrik Oskar Schindler (מפעל אמייל גרמני אוסקר שינדלר), שנקרא בקיצור "אמליה".

בנקייר הצליח למנף עסקאות בשוק השחור כדי להביא יהודים נוספים לעבודה במפעל, ובכך נתן להם דחייה זמנית מגירויים ומהסכנות בגטו קרקוב (ואחרי חיסול הגטו – במחנה הריכוז פלשוב), ובכך בסופו של דבר הצלת חיים רבים.

לפי היסטוריון השואה האמריקני דייוויד מ. קרואו, "כישוריו של בנקייר כאיש עסקים וכאיש שוק שחור סיפקו לאוסקר שינדלר את המשאבים העצומים שהוא היה צריך להעסיק, לשכן, להאכיל, להעביר ולהציל מאות עובדים יהודים".

https://hrvwiki.net/Wikipedia_Abraham_Bankier

המסמכים שבארכיון העם היהודי ממחישים את עומק מעורבותם של ארגונים יהודיים בהצלתו. מהמסמכים עולה שלשם הסדרת מעמדו של שינדלר, ניצל הארגון היהודי חלק מ־250 האישורים החופשיים לכניסתם למדינה של אנשים שהארגון מוצא בהם עניין. כך שלמעשה, ההגירה של שינדלר לארגנטינה הייתה על מכסת ויזות קיימת, ועל חשבון יהודים שישבו במחנות העקורים. אם לא די בכך, ארגונים יהודיים פעלו להסדיר את הגירתם לארגנטינה של אחותו של שינדלר, אלפרידה, ושל בעלה וילדיהם. הגיוינט הוא שמימן את עלויות ההפלגה של האחות ומשפחתה מגרמניה לארגנטינה, דרך אורוגוואי.

גם הפלגתם של בני הזוג שינדלר לדרום אמריקה מומנה בידי הגיוינט. בטופסי ההגירה שמילא שינדלר הוא ציין שאין לו מקצוע ושהוא מחוסר עבודה. מאוחר יותר עברו בני הזוג לחווה בפרוורי בואנוס איירס, שאותה רכשו בסכום של 15 אלף דולר.

באותו זמן, בצד השני של האוקיינוס, דילג נתן וורצל בין מחנות פליטים. "במהלך המלחמה סבי וסבתי, ביחד עם שני בניהם, הסתובבו בין גטאות ומקומות מסתור", מספר הנכד, ניב קידר. "בסופו של דבר המשפחה ברחה לסלובקיה, ומשם דרך הונגריה לרומניה. אחרי המלחמה הם ניסו להיאחז מחדש בפולין, אבל הייתה שם אנטישמיות והם החליטו לפתוח דף חדש בישראל".

וורצל ומשפחתו הגיעו לישראל ב־1950. "סבי, שלפני המלחמה היה איש אמיד, עלה ארצה חסר כל", אומר קידר. "הוא עבד במפעל המלח בעתלית ולאחר מכן במכבסה בתל-אביב, שם הוא וסבתא שלי גם ישנו". לבסוף נקלטה המשפחה בקיבוץ גבעת ברנר. מהקיבוץ החל וורצל את הרדיפה שלו אחר שינדלר. הוא דרש לקבל פיצוי על גזל המפעל שלו, ולשם כך ניסה לאתר את שינדלר בארגנטינה, לאחר שנפוצו שמועות שהוא חי שם. "הנושא לא נתן לו מנוח", אומר הנכד קידר.

וכך, ב־21.2.1954, שלח וורצל את אותו מכתב, מגבעת ברנר לבואנוס איירס. המעטפה הייתה ממוענת ל"ארגון הפילנתרופי היהודי", סופרוטימיס. כעבור שנה הגיעה התשובה: סופרוטימיס הצליחו לאתר את שינדלר בחווה לגידול נטריות בבעלותו בסן ויסנטה, בפרובינציית בואנוס איירס, שאותה ניהל עם שותפו היהודי אדמונד הורוביץ. כעת מסתבר שסופרוטימיס לא נזקקו לעמול קשה בכדי לאתר את כתובתו של שינדלר. הם הכירו אותו היטב, ואף סייעו להגירתו לארגנטינה ולקליטתו בה.

בכל מקרה, וורצל לא הצליח להתקדם עם הגשת התביעה. ברקע עמד הקמפיין של ניצולי שינדלר, להכריז עליו כחסיד אומות עולם. ב־1962 הגיע שינדלר לראשונה לישראל וזכה לקבלת פנים אקסטטית. אפילו הוחלט כי בטקס המרכזי של יום השואה באותה שנה ביד ושם, שבו ישב שינדלר במקום של כבוד ליד נשיא המדינה יצחק נבצבי, הוא יקבל את אות חסיד אומות העולם. זו הייתה ההזדמנות של וורצל לנקמה.

ימים ספורים לפני הטקס חשפו וורצל ויוליוס וינר, יהודי נוסף שנגזל בידי שינדלר בסיוע הגסטפו, את שאירע להם והתקוממו נגד ההחלטה להעניק תואר של כבוד

“העובדה ששרדתי היא בשבילי הנקמה האמיתית”. יהודה פרידמן

יהודה פרידמן ובני משפחה. צילום: דובי מורג

יהודה פרידמן, יליד 1919, מספר: “נולדתי בקרקוב בפולין. הייתי האח הקטן מבין שבעה ילדים. שני אחי הגדולים עלו ארצה עוד לפני המלחמה. לפני פרוץ המלחמה למדתי מכונאות רכב ועזרתי במאפייה שהייתה בבעלות המשפחה. כשהגיעו הגרמנים, המשפחה הועברה לגטו קרקוב.

“הגסטאפו היו צריכים מכונאי רכב והייתי יוצא מהגטו לעבוד אצלם. זה היה מאוד קשה. הייתי רואה את המכוניות חוזרות עם דם, הייתי שומע את סיפוריהם. כל הזמן ניסיתי להעביר אוכל להורים לגטו, להתחנן על נפשם. ב־13 במרץ 1943 חיסלו הגרמנים את גטו קרקוב והעבירו את תושביו למחנה פלאשוב. הוריי, שלוש אחיותיי וילדיהן נרצחו. היה עד ראייה שניצל וסיפר לי מה קרה.

“בינואר 1945, כשהרוסים התקרבו, לגרמנים היו משאיות עמוסות ברכוש גנוב של היהודים. הם תכננו להימלט ורצו שאסע איתם כדי לדאוג לרכבים. איכשהו הצלחתי לברוח והתחברתי לפרטיזנים ואחר כך לקבוצת הנוקמים של אבא קובנר.

“בתום המלחמה נשארתי באירופה. ניסיתי לסייע לילדים יתומים יהודים ששרדו לעלות ארצה. הייתי ברומניה כדי לעזור לקבוצת יתומים ואז שמעתי שאחותי, גניה, שרדה.

“עליתי ארצה ב־1946, בספינת המעפילים ‘ביריה’ שיצאה ממרסיי. במהלך כל השנים היה לי יצר גדול מאוד לנקום בגרמנים. אבל בסופו של דבר העובדה ששרדתי והקמתי משפחה במדינת ישראל זו בשבילי הנקמה האמיתית. בארץ התחתנתי עם נעמי ז”ל לבית נויהוף, שגם הייתה ניצולת שואה. היום אני נשוי לרות גרנות-פרידמן, גם היא ניצולת שואה, שהקימה משפחה בארץ.”

אילנה שטוטלנד 19/04/2020 מעריב

חוות חקלאיות והכשרות באיזור קרקוב

גידלו ירקות וחמניות, היתה שם אורווה עם שני סוסים, רפת עם 6 פרות ולול.

בינואר 1938 נפתחה בבונרקה שברובע “פודגוז’ה הישנה” הכשרה של חברי תנועת “עקיבא” על שטח של כ-150 דונם שנתרם על ידי היזם וסרברג. במקום עבדו 20 צעירים שהיו אחראים על שיפוף והכנת המקום והציוד. בחוות ה”קיבוץ” היו סוסים ופרות, החניכים גידלו פרחים בחממות שהוקמו במקום, מכרו את הפרחים לציבור בקופסאות שהוכנו בנגריה והגידלו גם עופות בלולים. המקום יכול היה להכיל עד 60 איש ובמאי 1939, לאחר גירוש יהודים מגרמניה, התגוררו חלקם במקום.

חוות הכשרה נוספות של “עקיבא” באיזור קרקוב היו במוגילני Mogilany שמדרום לקרקוב, במיילץ Mielec ובלאופולדינוב שבמזרח לקרקוב.

“עקיבא” נוסדה בשנת 1923 והייתה תנועת נוער כלל ציונית שפעלה בעיקר בגליציה המערבית. הייתה זו תנועה קטנה, אך מגובשת, שהדגישה אף היא את הגורמים המאחדים בציונות - תחיית השפה והלאום, אך נבדלה מ”הנוער הציוני” בנטייתה לשמור על ערכי המסורת היהודית ולהעמיק בלימודי ההיסטוריה היהודית. לאחר השואה התמזגה עם “הנוער הציוני”.

תנועות הנוער הציוניות בקרקוב עודדו את החניכים “להגשים” ולעלות לארץ-ישראל. על מנת להכשיר את החניכים לעבודה חקלאית ולתנאים שונים מאלה שהיו בבית הם הקימו מספר חוות חקלאיות והכשרות. נמנה כמה מהן:

“הפינה השקטה” Cichy kącik : בקרבת כרי הדשא של בולניה, במחוז צירנה וייש (Czarna Wieś) נמצאת “הפינה השקטה”, שטח שקיבל את שמו משמה של מסעדה בשם זה ששכנה במקום בתקופה שבין שתי מלחמות העולם. בשנים 1891-1914 שימש הקצה המערבי מסלול למרוצי סוסים ולאחר מלחמת העולם הראשונה הוסבו הבניינים והאורוות, על ידי הארגונים הציוניים, לחווה נסיונית שבה הוכשרו הצעירים ששאפו לעלות לארץ-ישראל לעבודה חקלאית וחיים בקיבוץ.

במקום זה התקיימו בין היתר, גם מחנות יום לילדים יהודים מבתי יתומים וממשפחות עניות. צעירים יהודים רבים נהגו להפגש במקום לאורך כל השנה, ולקיים שם פעילויות חברתיות ותנועתיות.

בשנת 1935 הקימה תנועת הנוער “עקיבא” חווה חקלאית ב-קששוביצה Krzeszowice, במטרה להכשיר את החניכים לעבודה חקלאית בתחומי חקלאות שונים, וזאת לפני עלייתם לארץ-ישראל.

ב”דברי עקיבא” מ-2 באוקטובר 1936 התפרסם כי במקום

חותמת

גטו קרקוב. 1942. יום אחד נכנסה ארנה, בת דודתי שגרה יחד איתנו בחדר ברחוב קרקוסה 7, ומראה לנו את החותמת על כרטיס הקאנקרטה שלה. חותמת של צלב.

הפנקס הצהוב - הקאנקרטה - שימש כתעודת הזיהוי של כל תושבי הגטו הבוגרים. לאחרונה התקבלה הוראה חדשה שיש להצטייד בחתימה נוספת על מנת להמשיך לעבוד בתחומי הגטו. מה שקבע את קבלת החותמת היה בעיקר חשיבות מקום העבודה של עבד הגרמנים.

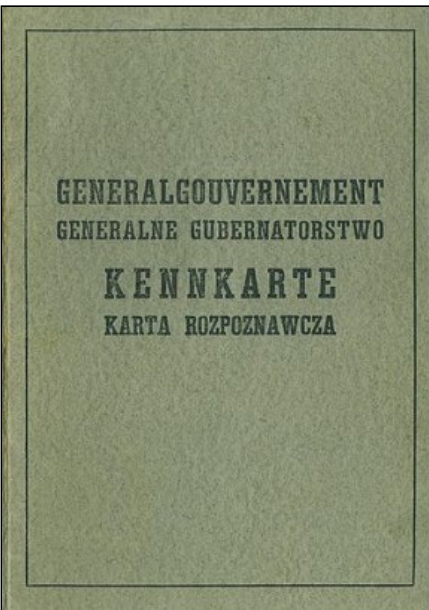
ארנה, שעבדה במתפרה ב"אופטימה", הגיעה בבוקר למפקדה וקיבלה את חותמת הצלב המיוחדת. "אבל - סיפרה - משהו משונה קורה. בעבר, מי שלא קיבל את האישור הורשה לחזור הביתה, ואילו הפעם האנשים המסורבים נשארו מכונסים בחצר המפקדה ונאמר להם שהם נשלחים לעבודה מחוץ לגטו. לא ידוע לאן. הקצינים הגרמנים המחתימים את הכרטיס היו הפעם קשוחים מאוד - הוסיפה - "אם כי ליד השולחן השמאלי יושב קצין גרמני במדי הצבא האוסטרי, והוא קצת יותר נחמד".

מצבנו היה מסובך יותר. אימא, שהתקשתה להתאושש אחרי מותו של אבא בחודש פברואר, התחילה רק לאחרונה לעבוד במתפרה ב"אופטימה". היא חששה שעדיין אינה מופיעה ברשימות העובדים. ולכן תלך עם שתי ילדות קטנות? אני

הייתי בת שתיים עשרה, אחותי, לושה, בת ארבע. אימא החליטה לקחת יוזמה. היא תלך למפקדה להשיג חותמת. אם לא תקבל, תיקח אותנו איתה לאן שתשלח. למחרת ארזה לכל אחת מאיתנו תיק עם ציוד הכרחי למקרה שנגורש, הושיבה אותי ואת אחותי על המדרכה ממול למפקדה, ברחוב לימנובסקי, והורתה לנו לא לזוז עד שתחזור. חיכינו בחום הלוהט יום שלם, צמאות ורעבות. חמלה, חבר טוב, הביא לנו שתיה. חיכינו וחיכינו ואימא לא יוצאת.

בשעות הערב, חזרה אימא חיוורת, רועדת, עיניה אדומות ונפוחות. אבל הפנקס עם החותמת המיוחדת בידה. מחבקת אותנו חזק ואומרת: "הולכים הביתה".

בבית סיפרה לנו את השתלשלות העניינים: אימא לקחה איתה תצלום של אבא במדי הצבא האוסטרי בו שרת במלחמת העולם הראשונה. היא ניסתה להגיע אל הקצין האוסטרי בשולחן השמאלי ולהראות לו את הצילום כדי לשכנע אותו לתת לה אישור. אבל השוטר היהודי, שאירגן את התור, היפנה אותה שוב ושוב לצד ימין שם ישב קצין גרמני. כשזה שמע שיש לה שני ילדים קטנים החתים מיד איקס על הפנקס. איקס משמעו גירוש. אימא הבינה שבכל מחיר היא חייבת להגיע אל הקצין האוסטרי והתחילה להידחק לכיוונו. השוטר היהודי דחף

אותה חזרה ודחק בה להצטרף אל האחרים הממתינים לגירוש. אימא לא ויתרה והמשיכה להידחק.

מכל הדחיפות נוצרה מהומה אותה אימא ניצלה והגיעה לשולחנו של האוסטרי שכעס על הפרת הסדר. הוא קם ממקומו ודרש להרגיע את המהומה. אימא החליקה על השולחן לפניו את הפנקס יחד עם הצילום של אבא, הוא ראה את הצילום ובעצבים החתים את הצלב על הפנקס. הוא אפילו לא הביט בה. כך הציל אותנו אבא אחרי מותו.

היה זה פרץ האנרגיה האחרון של אימא. אנרגיה שנעלמה עם הרצחה של אחותי חצי שנה אחר כך.

אסתר (ארנה שפגטנר) פרידמן

סדר סליחות לחבורה הקדושה

הוא המנהג פק"ק **קראקא** ע"פ תיקון הגאונים הקדמונים:

בזכות זה יבולע המות לנצח:

הוצאה לאור של חברה קדישא בקרקוב שנת תק"ע.

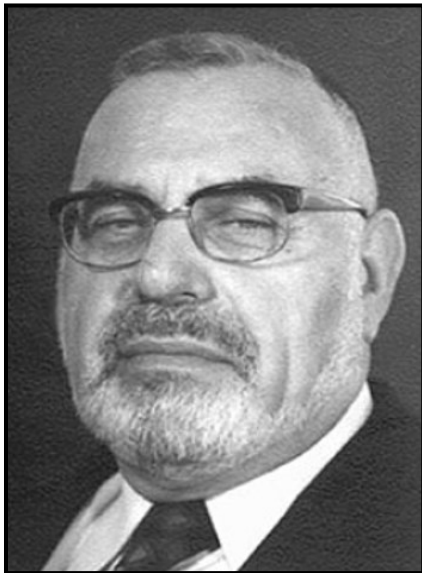
ברחוב יוזפה 5 שכן בית התפילה שהוקם על ידי אגודת "חברה קדישא" ואשר חבריה פיקחו על הקבורה בבית העלמין ברחוב מיודובה וברחוב אברהמה בפודגוז'ה.

בספריה הלאומית נמצא עותק של הכותר "סדר סליחות לחבורה הקדושה" וכך נכתב:

"התנהגות של בני החברה הקדושה הישרה בעלי מקרא ומשנה וגמרא של קוברי מתים וביקור חולים כולם כאחד עולים ומתאספי' ביחד בכל יום בפי' שמות בבית אחד המיוחד להם ובאותו היום יושבים בתענית ואומרים סליחות ואח"כ אבינו מלכנו וקוראים בספר התורה פי' שמות וגומרים בתפילה: ואחר כך הולכים ומסבבים בית העלמין ודורשים מעל הקבר של רמ"א ז"ל ומבקשים מחילה מן המתים וכן עושים בכל שנה בכל כי' שמות: כך

קרקוב של פנחס שינמן ז"ל

על יחס חכמי התלמוד הבבלי לארץ-ישראל. בעת הנחת אבן הפינה לתיכון "תחכמוני" נשא שינמן בן ה-13 את הנאום המרכזי וברך בשם התלמידים.

עם סיום לימודי התיכון נרשם פנחס לבית הספר הגבוה למסחר על שם פרופ' ניץ בקרקוב ולמד שם לימודי חול ושפות זרות, ואחרי הצהריים ובילילות ישב בבית המדרש. הוא היה יוצא דופן בין התלמידים כי בערבי שבת עזב את בית הספר לפני השבת, ובימי חול היה היחיד שלבש מעיל ארוך וכובע סמט.

במקביל ללימודים התמסר לפעילות ארגונית ופוליטית ב"שומר הדתי" ובמפלגת "מזרחי" והיה ראש אחת הקבוצות ב"שומר הדתי" ואחר כך ראש הסניף שבו היו מאות בנים ובנות (בנפרד). גם כאן היה שונה בהופעתו החיצונית - הוא לא חבש קסקט על ראשו אלא מגבעת, ומעיל ארוך - כדרכם של חסידים.

על המנהגים המיוחדים של יהודים בקרקוב סיפר כי ביום הזיכרון של הרמ"א, בל"ג בעומר, הגיעו למקום אלפי יהודים מכל פולין והיו עושים הקפות עם ספר התורה של הרמ"א - ספר שהוא כתב בעצמו ואשר עקבותיו נעלמו אחר כך. המעניין הוא שבספר תורה זה היו 11 או 14 שינויים מאשר בספר תורה רגיל שקוראים בו.

ועוד סיפר כי בבית הכנסת "הישן" בליל שמחת תורה קיימו רק שלוש וחצי הקפות ולא יותר, ובמקום ההקפה הרביעית הפסיקו את ההקפות. היה נהוג שבהקפות אלה נשאו את דגל בית הכנסת, אחריו הלך הרב הראשי ואריו כל

פנחס שינמן, בן הזקונים של שמעון ואסתר, נולד בקרקוב ב-1 ביולי 1912, אח לשתי בנות וארבעה בנים. ב"פרקי תולדה" שנכתבו על ידי בני משפחתו לאחר פטירתו באוקטובר 1999 מסופר, בין היתר, על קרקוב היהודית כפי שחוה אותה שינמן.

בהיותו בן שלוש הכניסו אותו לחדר, כשהמלמד היה רבי צליק, שהיה מלמד מובהק בפודגוז'ה. בגיל חמש נכנס לתלמוד תורה בפודגוז'ה ולמד את פרשיות השבוע ביידיש, ובגיל שש התחיל ללמוד גמרא ובמקביל רשמו אותו הוריו לכיתה א' בבית ספר פולני.

רק שנה אחת למד פנחס בבית ספר זה, ובגלל האנטישמיות הוא סבל רבות בכיתה, יחס רע שהוביל גם למכות. הוריו החליטו להשאירו בבית, כמו שאר אחיו, ולהזמין מורים שילמדו את לימודי החול במסגרת הבית.

בהיותו בן תשע, בשנת תרפ"א 1921, נפתח בית הספר של ה"מזרחי", שנקרא "חדר עברי", ואביו רשם אותו והוא התקבל ישר לכיתה ד'. כשנודע על כך בבית הכנסת שבו התפלל האב - התעוררה בליל שבת מהומה גדולה שגרמה למחלוקת קשה וכמעט הגיעו לתגרה - כיצד הבן המוכשר לומד בבית ספר שנוסף ממנו ריח של ציונות. האב היה יהודי חכם ובעל תבונה, סוחר מובהק ואיש המעלות, ולא נרתע שכן ידע שהוא רוצה שהילד ימשיך ללמוד בבית הספר ואחר כך עבר לתיכון "תחכמוני".

בבית ספר "תחכמוני" ראו אור שני עיתונים, ופנחס הצעיר מונה להיות אחד העורכים, ובגיל 12 כתב מאמר

הפרנסים. באמצע ההקפה הרביעית - שהופסקה - עלו ליד ההיכל של ארון-הקודש, התיישבו על ספסלים נמוכים ואמרו קינה. הדבר היה עקב כך שלפני שנים באמצע ההקפות נכנסו בריונים וכולם ברחו ועזבו באמצע ההקפה הרביעית כי הייתה סכנת רצח. מאז הייתה תקנה רק באותו בית כנסת ורק בלילה - לא לקיים יותר משלוש וחצי הקפות ואז להתישב לומר קינה עם נרות ביד.

בקרקוב, ליד "המזרחי" קמה תנועת צעירי המזרחי וארגון של בנות "ברוריה". מדי שבת היה פנחס שינמן נותן שיעור בתנ"ך ובפרקי אבות לבנות "ברוריה".

אחרי המלחמה חזר שינמן לקרקוב והשתדל לארגן חזרה את העבודה הרוחנית של "המזרחי" בעיר, ולשקם עד כמה שאפשר את הקהילה ולחדש את החיים היהודים. הוא היה הראשון שלאחר המלחמה שיפץ את קברו של הרמ"א.

סנובים?

שמומחה גדול ביינות היה, טעם, דחה את הבקבוק ואמר: ויין וערט מיט דער צייט בעסער און בעסער, אבער יונג בלייבט יונג...

המשמעות של "יונג" היא יין מופק מענבים צעירים, שטרם הבשילו או - בחור משרת. והכוונה - יין ממש משתבח עם הזמן, אבל המופק מענבי בוסר יישאר תמיד - "יונג" - חמוץ...

והרמז - משרת יישאר תמיד משרת ברוחו, גם אם יתעשר...

בספרו "בין צללי עיר" מספר מאיר בוסאק כי שמע פעם את הסיפור הבא: "מר יולס היה סוחר יינות עשיר בקרקוב. בחנותו עבד איש צעיר בשם זיסר. לימים הקים לו זיסר חנות יינות משלו והתעשר מאד. הוא היה בעליהם של הבית הגדול ביותר ברחוב הראשי קרקובסקה, שבחצרו הענקית התקיימו אספות-עם המוניות.

יום אחד ערך זיסר שמחה משפחתית והזמין גם את מר יולס. הוא העמיד לפני אורחו בקבוק יין. מר יולס,

